

Olgu ile Algı Arasında İbn Teymiyye

Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN

Mana Yayınları, İstanbul 2021, 159 sayfa.

ISBN:978-605-2339-47-3

Fatma SOYLU*

Yaşadığı dönemi etkileyen ve o dönemden sonra da fikirleriyle etkisini sürdürmeye devam eden şahsiyetlerden biridir İbn Teymiyye. Burada tanıtımı yapılacak olan eser var olan İbn Teymiyye ile ilgilileri tarafından anlaşılmiş ve anlaşılmaya çalışılan İbn Teymiyye'yi, ele aldığı çerçevede bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır. Eser giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Eserde cevabı aranan temel sorular şu şekildedir: “Batı düşüncesinde İbn Teymiyye nasıl algılanmaktadır; Batılı araştırmacılar tarafından radikal İslami gruplar ile İbn Teymiyye arasında nasıl bir ilişki kurulmaktadır; İbn Teymiyye'nin düşünceleri nasıl ve hangi metotlarla okunmaktadır?” Yazar amacını seçili bazı makaleler bağlamında Batı literatüründe ele alınan İbn Teymiyye figürünü bir mezhepler tarihçisi bakış açısıyla incelemek;

* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
14.03.2022	29.12.2022	31.12.2022

mümkün olduğu kadar bu eseriyle Batı düşüncesinde artan olumsuz İslam imajının önüne geçmek şeklinde belirlemiştir.

Giriş kısmında yazar Batı'nın İslam'ı her zaman "öteki" olarak konumlandığını belirtmiştir. Yazara göre Batı'nın İslam dünyasını küçümsemesi onun sahip olduğu metodolojiyle ilgilidir. İslam ülkelerinin yaşadıkları sorunlar Müslümanlarla ilişkilendirilmiştir. Batı'da İbn Teymiyye düşünsel ve eylemsel yönüyle cihatçı akımların referans aldığı bir şahsiyet olarak görülmüştür. Batı literatüründe İbn Teymiyye'nin okunma biçimi sorunludur. İslam düşünce geleneğinde ise İbn Teymiyye, görüşleri ve eylemleri tartışılan bir alimdir. Farklı zamanlarda farklı şekillerde anlaşılmıştır. Yazar bu kısımda öz şekilde İbn Teymiyye'nin tasavvuf ile ilgisini de ele almıştır.

Birinci bölümün ilk kısmında yazar İbn Teymiyye'yi (ö.728/1328) tanıtmıştır. Yazara göre şahıs merkezli çalışmalarda kişinin bireysel özelliklerinin yanı sıra yaşadığı ortam ve o çevrede meydana gelen olaylar kişinin hayatında etkilidir. Dolayısıyla şahıs hakkında değerlendirme yapılırken bütün bunlar dikkate alınmalıdır. İbn Teymiyye'nin Moğollara karşı olan duruşunun ayrıca incelenmeye değer bir yönü vardır. O, Moğollar karşısında cihada çıkılması konusunda halkı teşvik etmiştir. Hanbeli ekole mensup ilmi geleneğe sahip bir ailede yetişen İbn Teymiyye, akli ve nakli ilimleri tahsil etmiş, devrinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Yazar İbn Teymiyye'nin ailesinin Şam'a göç etme nedenlerini açıklamış, o dönemdeki Şam'ın bilimsel, sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koymuştur. Bu durum yazara göre İbn Teymiyye'nin kişiliğini etkilemiştir.

Yazar İbn Teymiyye'nin ilmi birikimine vurgu yapmış ve dini yaşam biçimine dikkat çekmiş, Moğollara, Şiilere ve bidatçilere karşı mücadele ettiğini ifade etmiştir. İbn Teymiyye'nin çoğunlukla fikirleri nedeniyle hayatının önemli bir kısmını hapisanelerde geçirdiği tespitine yer vermiştir.

Yazara göre İbn Teymiyye'nin İslam'ın siyaset anlayışına katkısını anlayabilmek için zamanında gelişen olayları, bilgisinin kaynaklarını ve yöntemini bilmek gerekir. Onun politik düşüncesini ve entelektüel yaşamını etkileyen en önemli olay Moğol istilalarıdır. İbn Teymiyye döneminde Müslümanlar üç tehlikeyle karşı karşıya kalmışlardır. Bunlar Haçlı seferleri, Moğol istilaları ve iç ihtilaflardır. O dönemde

İslam dünyası ise özellikle İran, Irak ve Suriye, siyasi ve sosyal açıdan karışık durumdadır. (s. 44) Yazar İslam dünyasının durumunu netleştirmek için İlhanlıların elli yıl öncesine bakılması gerektiğini söylemiştir. O dönemi Büyük Selçuklu devletinin yıkılışı ile başlatmış, Anadolu Selçuklularının Haçlılarla mücadelesi, İran Selçuklularının yıkılışı, Harizmşahlar devletinin kuruluşu, Eyyubilerin parçalanma sürecine girmesiyle devam ettirmiştir. Gürcistan ve Ermenistan ise iki küçük devletçiktir. Abbasi halifeliğinde durum Halife Nâsır Liddinillah'ın başarılı idaresi sayesinde geçici itibar elde etmiştir. Halife Nâsır'ın Moğollardan yardım istemesi üzerine Harizmşahlar devleti ortadan kaldırılmıştır. Otrar hadisesiyle Cengiz Han geleceğin imparatorluğunu kurma fırsatını elde etmiş, fakat Moğolların Aynicâlut savaşında Memlûklere yenilmesi onların ilerleyişini durdurmuş, Memlûklerin Suriye'yi ele geçirmesiyle de bir Moğol devleti olan İlhanlılar ile Memlûkler iki komşu devlet haline gelmiş, aralarında Suriye üzerine hâkimiyet kurma mücadeleleri gerçekleşmiştir. Yazar tarafından Memlûklerin mezheplerle olan ilişkilerine değinilmiş, Moğolların İslam'ı din olarak seçmelerinin Memlûkler karşısında onlara güç verdiğini, ancak İbn Teymiyye'nin Moğollar aleyhine verdiği fetvalarla bu gücü zayıflattığı ifade edilmiştir. İbn Teymiyye'nin siyasi tercihi Memlûklerden yanadır fakat bu yandaşlık ona bir itibar kazandırmamış, aksine hayatının önemli bir zaman kesitini Memlûk hapishanelerinde geçirmiştir. (s. 45-61)

Yazara göre Moğollar o dönemde büyük bir imparatorluk kurmuştur. Moğol birliklerinin dünyanın çeşitli yerlerinde ilerlemesi büyük bir felaket olarak değerlendirilmiştir. İbnü'l-Esîr o dönemde yaşananları yazmak istememiş, arkadaşlarının teşvikiyle biraz da zorlanarak yazmıştır. İbnü'l-Esîr Moğol istilalarını büyük bir musibet ve tarihte böyle bir felaketin görülmediğini belirtmiştir. Bu musibet algısı Batı'da karşılık bulmuş, Moğol istilaları insan ırkına en fazla acı çektiren bir felaket olarak nitelendirilmiştir. Yazar İbn Teymiyye'nin Moğolları değerlendirirken Ahzab suresi 25-27. ayetlerini referans veren bir mektubuna göre Müslümanlar, Moğollarla imtihan edilmiştir. İbn Teymiyye Moğollarla olan bu mücadeleyi, Hendek savaşına benzetmiştir. O savaşta ashabın yaşadığı doğa olaylarının benzerlerini Moğol kuşatması altındaki Müslümanlar da yaşamıştır. (s. 61-64)

Yazara göre İbn Teymiyye'nin cihat anlayışını o dönemde Müslümanların yaşadığı dini, siyasi ve sosyal sorunlar etkilemiştir. İbn Teymiyye cihat kavramının kapsamını genişletmiş ve sert bir tavır sergilemiştir. Bu bağlamda Mardin fetvasına yer verilmiştir. Memlûklerin karşısında olan Moğolların Müslüman olması, Müslümanların gerçekte idarecileri kim ya da kimlerdir sorununu ortaya çıkarmıştır. İbn Teymiyye'nin tercihi Memlûklerden yana olmuştur. İbn Teymiyye Memlûklerin kökeniyle ilgilenmemiş, önemli görülen İslam davasını kimin daha etkili ve samimi savunacağı üzerinde durmuştur. Yazar İbn Teymiyye'nin Gazan Han ile tercüman aracılığıyla olan diyaloglarına da yer vermiştir. Bu diyaloglarda İbn Teymiyye'nin Gazan Han üzerinde etki bıraktığı, onun kim olduğunu sorması üzerine İbn Teymiyye'nin ilmi ve fazileti hakkında Gazan Han'a bilgi verilmiştir. İbn Teymiyye'yi farklı kılan özelliği cesaretli olmasıdır. Eserde İbn Teymiyye'nin cesaret örneklerine de yer verilmiştir. Moğollar karşısında İbn Teymiyye söylemleri ve eylemleriyle tutarlı bir alimdir. Şam halkını cihada teşvik etmiş, bizzat kendisi de bu savaşta asker olarak yer almıştır. İbn Teymiyye bir devletin İslam devleti olarak kabul edilebilmesi için de gerekli kriterleri tespit etmiştir. (s. 64-75)

İkinci bölümde Batı'da yayımlanmış bazı seçili makaleler üzerinden yaptığı bu çalışmada yazar, İbn Teymiyye algısını ortaya koymuştur. Yazara göre "her bir araştırmacı makalesinde İbn Teymiyye'nin bir yönüne vurgu yapmıştır. Sivan'ın çalışmasında İbn Teymiyye üzerinden siyasi okuma baskın iken, Heck ve Barre'nin çalışmalarında İbn Teymiyye'nin ilmi kişiliği öne çıkarılmakta; Michot'un çalışmasında ise savunmacı bir refleksle, radikal İslami yapıların İbn Teymiyye'yi istismar ettikleri üzerine yoğunlaşmaktadır."

Radikal gruplar kendilerini ifade etmede İbn Teymiyye'nin cihat konusuna yaklaşımı ve fetvalarını referans almıştır. Batı literatüründe İbn Teymiyye, İhvan-ı Müslimin, Seyyid Kutub ve el-Kaide gibi yapı ve zihniyetlerin esin kaynağı olarak sunulmuştur. Emmenuel Sivan'a göre İbn Teymiyye'nin eserleri Arap dünyasında ve özellikle Mısır'da etkilidir "Cihad örgütü" tarafından İbn Teymiyye ve özelinde Muhammed Abdusselam Ferec'in eseri okunmuş, yorumlanmış ve tartışılmıştır. "Cihad örgütü"nü'nün birçok üyesi modern eğitim almış kişilerdir. Üniversite öğrencilerinin 68'nin fen bilimleri, mühendislik ve tıp fakültelerinden olması düşündürücüdür. Mısır yöneticileri İbn

Teymiyye'nin eserlerinin sınırlı sayıda basılmasını önererek tehlikeyi sınırlandırabileceklerini düşünseler de İbn Teymiyye'nin eserleri yasaklanmamıştır. İbn Teymiyye bir öncüdür fakat devrimci değildir. Sivan'a göre İbn Teymiyye sultan ve emirlerden iltifat görmüş fakat ona düşmanlık duyanlar onu isyankârlıkla suçlamamışlardır. İbn Teymiyye'nin ihyacılar, kökenci ıslahatçılar ve ahlaki yenilenmenin savunucuları tarafından model olarak görülmesi üzerine Sivan sorular yöneltmiştir. Sivan, İbn Teymiyye'nin Moğollara ve Memlûklere olan yaklaşımını da değerlendirmiş, iktidarın otoritesine yönelik tutumunun Hanbelilikten kaynaklandığını belirtmiştir. Sivan'a göre İbn Teymiyye'nin zahiri yorumu ve bidatlere karşı olan hassasiyeti İslam'daki kökenci hareketleri ve Vehhâbilik'i etkilemiştir. İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve İbn Kesir, XX. Yüzyıl Mısır ve Hindistan'ın'da keşfedilmiştir. İbn Teymiyye Reşid Rıza ve Seyyid Kutub'u da etkilemiştir. Sivan çalışmasında kendisinin Seyyid Kutub'un *cahiliyye* ve *cihad* ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir. (s. 80-99)

Diğer bir makaleyi değerlendiren yazara göre Paul L. Heck'in amacı, VII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar geçen sürede ortaya çıkan çeşitli cihat anlayışlarının üzerinde durmaktır. Heck, ilk dönem ve klasik literatürde cihadın kısımlarına yer vermiş, belirtmiş ve bununla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Heck, Kur'an'daki cihat kavramının iyi anlaşılması gerektiğini, İslamcı aşırı grupların Kur'an anlayışlarının tespitinin önemli olduğunu ve Kur'an'da cihadın ne anlama geldiğini anlatmıştır. Heck, sufilerin cihad anlayışına değinmiş, ilgili rivayetlerden hareketle cihadın nasıl olması gerektiğini de belirtmiş, Haçlı seferleri ve Moğol istilaları nedeniyle cihat algısının nasıl değişikliğe uğradığını ortaya koymuştur. İbn Teymiyye'nin Moğol saldırılarını Allah'ın Müslümanları sınavdığı bir imtihanı olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Heck'e göre İbn Teymiyye şeriatin uygulanmasına önem vermiş, İslam tarihinde de görüldüğü üzere ibadet ve cemaat birliğini vurgulamıştır. Cihadın nasıl görülmesi gerektiğine ilişkin görüşünü: "cihad, savaş olarak değil dinin sağladığı ahlaki düzen üzerindeki çabalardır." ifadesiyle ortaya koymuştur. (s. 99-114)

Bir diğer makaleye ilişkin değerlendirmelerde bulunan yazara göre Yahya Michot'un makalesinin ana tezi, İbn Teymiyye'nin yanlış anlaşıldığı ve istismar edildiği şeklindedir. Michot'a göre İbn Teymiyye,

Vehhâbilîğın, Mısır radikal hareketlerinin, Enver Sedat suikastçılarının, İhvan-ı Müslimi'nin, Seyyid Kutub'un, Usame b. Ladin ve takipçilerinin referans gösterdiği şahsiyettir. Michot, İbn Teymiyye'nin üslubu, Memlûk yöneticileri, Kalenderiler ve Rafizilere karşı olan yaklaşımını dile getirmiştir. İbn Teymiyye'nin algılanma durumunu ele almıştır. Batılı yazarların İbn Teymiyye'nin "ayırt edici düşünceleri" dediği şeylerle ilgili olarak şunları söylemiştir: "zalim yöneticiye isyanı ve zalim yöneticinin öldürülmesini caiz görmesi, dünyayı dârü'l-küfür ve dârü'l-İslam olarak bölmesi, herkesi tekfir etmesi; bir başka deyişle İslam'ın kabul edilmiş yorumlarının dışında kalan Kalenderî ve Rafizîlerin din anlayışı gibi yapıları tekfir etmesi." nin Batılı yazarlarca yanlış yorumlandığı kanaatindedir. (s. 117)

Michot'a göre hiçbir rasyonel gerekçesi olmadığı halde İbn Teymiyye'nin Moğollarla ilişkili fetvaları İslâmî hareketler tarafından yerel yöneticilere karşı başlattıkları isyanlarda meşruiyet kaynağı olarak görülmüş ve kullanılmıştır. Onların bu tutumu haklı görülmez; çünkü İbn Teymiyye'nin Memlûk hükümdarlarına yönelik görüşleri Sünnî alimlerin görüşleriyle uyumludur. İbn Teymiyye Müslümanların gayrimüslim yöneticilerle olan ilişkilerinde Hz. Yusuf'u örnek olarak görmüştür. İbn Teymiyye Mardin fetvasıyla ilişkili olarak üçüncü bir kategori ortaya koymuştur ki bunu "dârü'l-mürekkeb" olarak adlandırmıştır. Michot, bu fetvada kastedilenlerin Moğollar olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Michot'a göre iki farklı İbn Teymiyye tipolojisi vardır. İlki bugünü, ikincisi ise geçmişi yansıtır. İbn Teymiyye'nin diğer bir yönü de eğitime ve ilahi mesajın ulaştırılmasına verdiği önceliktir. Michot, günümüzde İbn Teymiyye'nin görüşlerinin ve verdiği mücadelelerin daha doğru anlaşılmasına için çokça yayına ihtiyaç olduğu kanaatindedir, zira İbn Teymiyye'nin dünya ile ilişkisi çok yönlü ve renklidir. (s. 118-123)

Yazara göre Elizabeth A. Barre İbn Teymiyye'yi örnekler üzerinden tartışmıştır. Barre, 1996 ve 1998'de Üsame b. Ladin'in Amerikalıların öldürülmesi konusunda yayınladığı iki fetvayı hatırlatmıştır. Barre'ye göre Batılı yazarlar Üsame'nin fetvalarında İbn Teymiyye'yi referans aldığı yönünde neredeyse aynı görüştedirler. İbn Teymiyye'nin Moğollara yönelik fetvaları radikal gruplar tarafından karşılık bulmuştur. İbn Teymiyye'nin radikal gruplar üzerindeki etkisi onun siyaset teorisi ve cihadın İslam inancındaki rolü hakkındaki yazılarıdır. Barre,

İbn Teymiyye'nin şeriat ve cihat anlayışına dair görüşlerine de yer vermiştir. Çağdaş radikal grupların İbn Teymiyye'yi ilham kaynağı olarak görmesi Moğolların İslam medeniyeti üzerinde oluşturduğu tehditle Batı medeniyetinin durumu eşdeğerdir. Barre'ye göre İbn Teymiyye din-devlet ayrımı yapmamıştır. Hatta bu ayrımı yapanları uyarmıştır. Barre İbn Teymiyye'yi Batılı yazarların genel eğilimi üzerinden ele almışsa da kendi görüşüne de yer vermiş, İbn Teymiyye'yi farklı kılan düşüncesinin "maslahat ilkesi" olduğunu ifade etmiştir. (s. 125-140)

Bu eser Batı'da inceleme konusu yapılan İbn Teymiyye'nin nasıl algılandığı ve düşüncelerinin nasıl karşılık bulduğunu merak edenler için alternatif bir okuma imkânı sunmaktadır.